

lógie vo vzťahu k súčasnosti a budúcnosti.

Bernal už v úvode vyslovuje niekoľko podnetných postrehov, ktoré vyplývajú z hlbokého štúdia logiky vedy a zákonitosti spoločenského vývinu. Hovorí, že diferenciacia vied, ktorá rapídne postupovala ešte koncom minulého storočia, speje k určitému uzlovému bodu — k vývoju atómovej fyziky. Od tejto vraj závisí rozvoj všetkých fyzikálnych vied. Atómová fyzika je kľúčovou oblasťou, ktorá spája a podmieňuje všetky hlavné fyzikálne vedy. Aj pomer medzi vedou a technológiou sa pozmenil. V našom storočí technológia má už len sekundárny význam. Rozvoju vedy — podľa Bernala — v mnohom prispeli vojny a vojnová atmosféra, takže v 20. stor. „nadobudol tento vplyv predtým nepoznané rozmery“ (101). Revolúcia vo fyzike, ktorú vyvolal rad dôležitých objavov a ktorá pôsobila i na vedy nefyzikálne, odohrávala sa v zmenených podmienkach, pretože môžeme hovoriť o troch periódach vo vývoji fyzikálnych vied v 20. stor. Autor poznamenáva, že fyzikálne teórie 20. stor. sú pod vplyvom idealistických názorov. Priznáva, že rozhodujúci vplyv na formulácie moderných fyzikálnych teórií mal pozitivizmus E. Macha, ktorý nevyplynul z experimentálneho bádania, ale mal likvidovať objektivnú realitu. V tejto súvislosti vyzdvihuje Lenina, ktorý podal združujúcu kritiku pozitivistickej filozofie. Ukazuje, že Einsteinova relativita, Heisenbergov princíp neurčitosti, Bohrova teória komplementarity sú idealisticky interpretované len preto, že „k týmto fyzikálnym objavom dospeli ľudia vychovaní v pozitivistickom duchu“ (130). Konštatuje, že už i niektorí príslušníci staršej generácie (De Broglie, Heisenberg) vidia obmedzenosť pozitivistického výkladu fyzikálnych javov, i keď vraj začiatkom storočia pozitivizmus priniesol určité podnety.

Bernal vyzdvihuje význam elektroniky, ktorá signalizuje novú priemyslovú revolúciu. Je veľký obdivovateľ kybernetiky, čo potvrdzuje i N. Wiener: „Našiel som mnoho záujmu a porozumenia na mnohých miestach a profesori Haldane, Lévy a Bernal iste považovali túto otázku za jeden z najnaliehavejších problémov vedy a vedeckej filozofie.“² Vidí ohromný vplyv elektrónkových počítačových strojov na matematiku a fyziku; súčasne však upozorňuje,

že nové stroje nenahradia matematické myslenie (myslenie človeka), ale ho skôr „podnietia k novým výkonom“ (125). V kapitalistických štátoch vedie proces automatizácie k stupňujúcej nezamestnanosti, hovorí autor.

V závere načrtáva perspektívy vedy. Poznamenáva, že spoločenské a hospodárske faktory majú silný vplyv na vývoj vedy vcelku i na rozvoj jednotlivých disciplín. Tendencia zblížovania vedy s praxou a prekrývanie vied sa vraj neustále zväčšuje. Zdôrazňuje komplexný a koordinovaný výskum, ktorý má prednosti v socialistických štátoch, kde dochádza k plánovaniu vedeckej práce. Požaduje mierové využitie vedeckých objavov a naznačuje cesty ďalšieho rozvoja špeciálnych vied.

Kniha je písaná jasnou rečou. Zaujímavá je i pre historika prírodných vied, no rieša sa v nej i zásadné spoločenské problémy našej doby.

M. Burica

HOLBACH, SPOLOČENSKÝ SYSTÉM.*

Meno Paul Heinrich Dietrich de Holbach, označujúce popredného francúzskeho osvieteniského materialistu, zjavilo sa v poslednom čase v našej prekladateľskej literatúre viackrát. *Spoločenský systém* je už štvrté Holbachovo dielo — včítane výťahu zo *Systému prírody* (SAV 1955), *Kapesného bohosloví* (ČSAV 1957) a *Zdravého rozumu* (ČSAV 1959) — ktoré sa predkladá nášmu publiku. Týmto spisom sa však čitateľom dostáva do rúk aj posledná časť jeho hlavného diela. Prvá časť tvorí *Systém prírody*, ktorý môžeme bez váhania označiť za hlavné dielo mechanistického materializmu vôbec, teda aj antického. Čím je v staroveku Lucretiovo dielo *O prírode*, tým je v novoveku Holbachov *Systém prírody*, stojaci však o tolko vyššie, o koľko pokročili od tých čias prírodné vedy a zaključujúci vývoj mechanistického materializmu.

V *Systéme prírody* sa však Holbach zapodieva — ako prezráda už titul — najviac len prírodou. O spoločnosti sa tu hovorí len ako o zložke prírodného, lepšie povedané hmotného diania vôbec, v ktorej vraj platia tie isté zákonitosti ako v prírode neživej. Preto, ako pravý

² N. Wiener, *Kybernetika*, Praha 1960, 24.

* Nakladatelství ČSAV, Praha 1960, 387 strán.

osvietenec, doceňujúci aj význam spoločnosti pre človeka, podujal sa Holbach ešte aj na osobitný rozbor spoločenských hybných síl a na načrtnutie svojich ideálov spoločenského nažívania ľudí. Urobil to v diele *Spoločenský systém*, ktoré, ako možno usudzovať z titulu, má byť doplnkom *Systému prírody*. Je to však len náš dohad, Holbach to nespomína. Aké sú v skratke hlavné myšlienky, prednosti i nedostatky tohto diela?

Celý spis je vlastne rozprava o mravnosti, jej zdroji a nevyhnutnosti riadenia celého spoločenského života spod jej zorného uhla; pravda, tej pravej mravnosti, človeku ozaj prirameanej, ktorá je vraj len jedna. Ktorá je to? Je pochopiteľné, že Holbach ako materialista nemôže súhlasiť s náboženskou, u nás kresťanskou morálkou. Neobstojí gnozeologicky, pretože sa zakladá na povere a ani, povedali by sme, biologicky. Neguje totiž život, vidí v ňom nevyhnutné zlo, hlása potrebu utrpenia, seje medzi ľuďmi nenávisť atď., kým skutočné ľudské záujmy sú jej priam protikladné. Človek túži po šťastí a všetko, čokoľvek koná, je motivované touto túžbou. To znamená, že sa chce mať dobre na zemi, zaživa. Veď preto pracuje a zlepšuje si životné podmienky! Túžba po šťastí je aj hlavnou pohnútkou mravného konania. Mravnosť je spoločenským produktom. Človek žije v spoločnosti a každý jej člen chce byť šťastný. No ľudia idú za svojím šťastím rozličnými cestami, vždy podľa svojich sklonov a potrieb. A aby si neprekážali, ba nepohlcovali sa navzájom, musia si vytvoriť určité všeobecne platné normy spolunažívania, ktoré pripúšťajú sledovanie osobného šťastia, no nie na úkor druhých. Šťastie druhých treba rešpektovať už aj z egoistických dôvodov, lebo ináč mi moje konanie prináša nešťastie. Naopak, napomáhanie šťastia druhých prináša šťastie aj mne a stávam sa všeobecne váženým členom spoločnosti. Ak sa správam takto, konám mravne. A táto mravnosť musí preniknúť skrz-naskrz celým spoločenským životom. Musí sa ňou riadiť aj politika, ktorá zasa nemá iný cieľ, ako urobiť ľudí šťastnými. To je poslanie vlády, ktorá, nech už je akákoľvek, musí zabezpečiť každému jednému možnosť dosiahnuť jeho šťastie, pravda, v súlade so šťastím druhých.

Takéto sú podľa Holbacha základy a postuláty prirodzenej mravnosti, ktorá nie je vrodená, ani sa nezakladá na nejakom mravnom

cite a pod., ale pramení obyčajne z túžby po šťastí, z pudu sebazáchovy.

Pravda, pokrajuje Holbach, ľudia idú za svojím šťastím od pradávna, no skutočné šťastie ešte nedosahujú, lebo v dôsledku svojej nevzdelanosti a zaslepenosti nevedia, na čom sa zakladá. Preto konajú temer na každom kroku proti svojim skutočným záujmom a uvrhujú sa do tisícorakých nešťastí. Hľadajú ho napr. cestou náboženstva, kdesi v nadpozemských výšiniach, v ukájaní zdraviu a majetku škodlivých vášní a pod, kým ono sa zakladá len na živote, ktorý je v súlade s prírodou a ľudskou prirodzenosťou, jednou a nemennou. Treba ich však poznať, čo poskytuje len vzdelanie, rozum. Potom človek zistí, že svoje pravé šťastie musí hľadať len na zemi, hľadať svoje blaho cestou napomáhania blaha spoločnosti atď. Doteraz to tak nebolo a ľudstvo blúdilo. Tu už Holbach začína osvietencky bedákať nad temnou a skazenou minulosťou a metafyzicky vynášať prítomnosť, osvietencké ideály ako jediné kritérium pravdy a dobra. Nevidí, že každé miesto a doba majú svoju morálku, ktorá nevyhnutne plynie z daných podmienok, že v nich je správna a rozumná a iba nové podmienky ju prekonávajú, nevidí, že každá doba má svoj rozum a svoje dobro. Nečudo potom, ako hovorí Engels, že idealista Hegel svojim vývojovým a dialektickým chápaním spoločenských javov týchto materialistov ďaleko predstihol.

No napriek nedostatkom tohto Holbachovho diela, ktoré tu nemožno všetky vymenovávať, môžeme s ním aj v mnohom súhlasiť. Sme tiež toho názoru, že morálka neprichádza od boha, ale od ľudí, že nemá špecifické, človeku vrodené základy, že morálne normy sú spoločenským príkazom, no že v triednej spoločnosti sú určované rozličnými záujmami tried, že záujmy spoločnosti stoja nad záujmami jednotlivca a že jednotlivec nesmie dôjsť k svojmu blahu na úkor blaha celku, že mravnosť má byť len jedna a má prenikať celý súkromný i spoločenský život, že človek má a musí dosiahnuť svoje šťastie na zemi, lebo iného niet a že mu má v tom pomáhať vzdelanie, veda a technika.

To sú devízy, ktoré marxizmus zdedil ako pokrokové dedičstvo po osvietenском a predchádzajúcom materializme. Ako vidíme, nie sú malé, a preto hodno Holbacha a ostatných materialistov študovať i dnes a učiť sa od nich.

T. Münz